

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

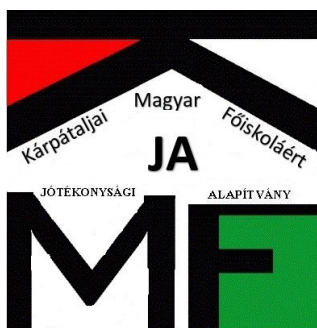
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Népeesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

9. FEJEZET

A Magyar Királysághoz visszatért Kárpátalja (1938–1944)

9.1. Előzmények

Az Anschlusst, vagyis Ausztria német fennhatóság alá helyezését követően 1938 tavaszától megbomlott az első világháború után kialakított európai rend. A térség egy „puskaporos hordóvá” vált, egyetlen szikra elég lett volna a soron következő háború kirobbanásához. Csehszlovákia meggyengülése, a szudétanémet kisebbség mozgolódása és Hitler agresszív külpolitikai törekvései is azt erősítették, hogy az 1920 óta gúzsba kötött Magyarország revizionista törekvései is táptalajra lelhetnek.

1. kép *Beregszászi kilátás a Rákóczi téren álló katolikus templom tornyából a Hősök terére (Piac tér) és a református templomra (1939)*

Forrás: képszám: 76057, www.fortepan.hu, letöltés 2021. júl. 23.

Ebben a fejezetben azt mutatjuk be, miként került Kárpátalja újra magyar fennhatóság alá. Milyen jogi, gazdasági, valamint közigazgatási intézkedésekre volt szükség, hogy ezt a területet Magyarország újra saját vérkörébe tudja kapcsolni, és ezt miként élte meg a helyi, valamint az anyaországi lakosság.

1938. november 2-án az első bécsi döntést követően Magyarország elkönnyvelhette első revíziós sikerét. A döntés értelmében Magyarország megkapta a Felvidék déli részét és Kárpátalja délnyugati részét¹ (Ungvár, Munkács, Beregszász).²

A határok kijelölése a magyar–csehszlovák bizottságok feladata volt. Az átengedett felvidéki területek kiürítését pedig 1938. november 4-e és november 10-e között kellett végrehajtani.³ Egy húsz éve más ország fennhatósága alatt lélegző területet egy régi, mégis „új” vérkörbe csatlakoztatni nem volt egyszerű feladat. Ahhoz, hogy a gazdasági-társadalmi reintegráció kezdetét vegye, elsősorban a jogi és közigazgatási környezetet kellett rendezni, lehetőleg minél gyorsabban. Ez azonban egy több lépésfokos folyamat volt.

9.2. A katonai közigazgatás bevezetése

Az első bécsi döntés után a katonai bevonulást követően⁴ a visszakapott terület azonnal militarizált övezetté változott, ahol katonai közigazgatás lépett érvénybe. Ez nem volt egyedi eset, ilyen helyzetben ez általában bevett metódusnak számított.

Az első bécsi döntés után a felvidéki ügyekért felelős tárca nélküli miniszter Jaross Andor⁵ lett, akit a visszacsatolást követően a vezérkar vezetője, Werth Henrik mellé neveztek ki tanácsadói jogkörrel rövid időre, majd november 16-tól tárca nélküli miniszter lett. A tárca nélküli miniszternek szorosan együtt kellett működnie a vezérkarral a gördülékenyebb integráció érdekében.⁶

¹ Az általunk tárgyalt fejezetben Felvidék vagy felvidéki terület alatt lényegében Kárpátalja délnyugati, magyarlakta sávját értjük, amely az első bécsi döntés révén került Magyarországhoz, ezért utalunk rá számos helyen. A magyarok által lakott rész sok esetben másként fejlődött, mint a ruszinlakta terület (melyet 1939. március 15-én foglal vissza Magyarország), ezért fontos ezeket az eltéréseket kiemelni és elemezni.

² Csehszlovákia déli, magyarlakta területsávját nevezték Felvidéknek 1938-ban. Kárpátaljaként pedig a Csehszlovákia kötelékében maradt területeket, amelyeket a magyar csapatok 1939-ben foglalnak vissza. *Pesti Hírlap*, 1938. november 3. 1.

³ *Szabó Helga*: A visszacsatolt Csallóköz politikai és közigazgatási beilleszkedése 1938–1941. *Forum Társadalomtudományi Szemle* IV. (2002) 2. sz. 35.

⁴ A bevonuló katonáknak hadiparancsba adták, hogy mindenhol kedvező benyomásra kell törekedniük. A vezérkar utasította a egyes dandárok parancsnokait, hogy az első bevonuló csapatok megfelelő ruhával rendelkezzenek, ne hajtsák túl a katonákat, frissen, rendezetten érkezzenek a területre. *Szabó H.*: A visszacsatolt Csallóköz i. m. 35–36.

⁵ *Szabó H.*: A visszacsatolt Csallóköz i. m. 36.

⁶ *Holota János*: A visszatért Felvidék közigazgatási megszervezése. In: *A visszatért Felvidék 1918–1938*. Szerk. Csátár István – Ölvedi János. Budapest 1939. 259.

A hat hétre tervezett átmeneti időszak alatt a katonai vezérkar komoly befolyásra tett szert a területen.⁷ Az új adminisztráció szervezetileg alkalmazkodott a csehszlovák polgári közigazgatás apparátusához, amely 3 szintű volt: első szinten a járási, másodikon a hadtestparancsnok polgári osztálya működött, a harmadik szinten pedig a Vezérkari Főnökség polgári csoportja állt.⁸

A katonai közigazgatás szervei mellett az anyaországból érkező tisztviselők⁹ (szociális előadók, zöldkeresztes védőnők, közgazdasági előadók, postai hivatalnokok stb.) is segítették a gyors átállást.¹⁰ Nehezítette a munkát a megfelelő helyi gárda hiánya, hisz a tisztviselők jelentős része az első világháborút követő impériumváltáskor elhagyta a területet. Az ide érkező szociális hivatalnokok és a katonai vezetés kapcsolata azonban nem volt felhőtlen, többször kerültek összeütközésbe egymással. Az idő sürgetett, hisz a polgári közigazgatást a kormány 1938 végéig szerette volna bevezetni. Amikor eldől, hogy a területen a korábbi vármegyerendszer kerül kialakításra, meg kellett határozni azok pontos határvonalait, területi központjait. Ez nem volt egyszerű, hisz a bécsi döntés révén Magyarországhoz nyolc teljes és huszonegy csonka közigazgatási egység került vissza.¹¹

A vármegyéket és a hozzájuk tartozó járási beosztásokat még az 1938. évi (95.351/1938 M.E.) rendelettel alakították ki.¹² A vármegyékbe történő besorolást követte a tisztviselői gárda: főispán, alispán, főszolgabírók stb. kinevezése, majd a körjegyzőségi központok megállapítása.¹³

A megfeszített munka eredményeként a déli területeken a katonai közigazgatást még 1938. december 21-ével sikerült felszámolni, másnaptól pedig már polgári adminisztráció vette kezdetét. E dátumtól számítva – egész 1944-ig – a területen tíz vármegyei törvényhatóság és három törvényhatósági jogú város alakult: Kassa, majd a Kárpátalján bevezetett polgári közigazgatást követően Komárom és Ungvár.¹⁴

⁷ Erről lásd részletesebben *Vargyai Gyula: A vezérkar szerepe a katonai és politikai döntésekben Magyarországon 1919–1944.* Budapest 1994. 1–38. Vargyai ebben az esszében a vezérkar szerepét tárgyalja a katonai és politikai döntések szempontjából az 1919–1944 közötti Magyarországon.

⁸ *Bukovszky László: A visszacsatolt Felvidék (Dél-Felvidék) közigazgatási szervezete.* Limes – Tudományos Szemle 20. (2007) 2. sz. 54.

⁹ Belügyi Közlöny, 1938. november 13. 50. sz. 1102. (12.139/1938. eln. B. M. számú rendelete). Ezt csak 1938 decemberében helyezik hatályon kívül (12.400/1938. B. M. számú rendelet).

¹⁰ *Bukovszky L.: A visszacsatolt Felvidék i. m. 55.*

¹¹ *Bukovszky L.: A visszacsatolt Felvidék i. m. 53.*

¹² Belügyi Közlöny, 1938. december 25. 56. sz. 1209.

¹³ *Holota J.: A visszatért Felvidék i. m. 259.*

¹⁴ *Bukovszky L.: A visszacsatolt Felvidék i. m. 57.*

Az 1939 márciusában a katonai akció révén visszafoglalt – többségében ruszinok lakta – területen már március 15-én „tisztogatási akció” vette kezdetét, amely elsősorban a szicsgárdistákat és az ukrán irányzat híveit igyekezett likvidálni.¹⁵ A katonai közigazgatás bevezetésekor a magyar honvédség Kárpátalján mintegy 1200 főt internált a Volosin-rendszerben szerepet vállaltak közül, meglehetősen rossz körülmények közé helyezve el őket.¹⁶ Az internáltak két nagyobb csoportot képviseltek: egyik részük a Szics-gárda korábbi tagjai, míg a másik, főként az értelmiség képviselői (tanárok, alkalmazottak) voltak. A szicsgárdisták internálótáborra főként a Rahó melletti Dumen-havason (melyet korábban még Volosin állított fel), illetve a galíciai határ mentén működött. A legnagyobb tábor azonban Munkács központjában volt, melyet az egyik kastélyból alakítottak ki. Az értelmiség tábora pedig a Nagyszőlős környéki Tiszaújhely és Szőlősvégaradó között, egy másik pedig a Nyíregyházához közeli Varjúlapon volt.¹⁷

Az internáltak jelentős részét a varjúlaponi gyűjtőtáborba helyezték el, amelyet Marina Gyula kinevezését követően rövid időn belül meg is látogatott. Látogatásának célja az volt, hogy a tábort megvizsgálja, és mielőbb felszámolja azt. A táborban fogva tartott személyek kevés kivétellel mind tanügyi alkalmazottak voltak. Marina látogatását követően a tábort rövid időn belül felszámolták, a foglyokat hazaengedték.¹⁸

A hegyvidéki, ruszinok lakta kárpátaljai területen a közigazgatás kialakítása szempontjából számos eltérés mutatkozott. Már az is lényeges különbségnek számított, hogy a terület nem döntőbírói határozat, hanem katonai akció révén került vissza Magyarországhoz. Az itt előző nap kikiáltott ukrán függetlenség is rontott a helyzeten, hisz a Szics-gárda az újonnan alakult Volosin-féle ukrán állam fegyveres erejeként lépett fel a magyar honvédekkel szemben.¹⁹ Az ellenállást azonban a magyar Rongyos Gárdának rövid idő alatt sikerült felszámolnia. A terület birtokbavétele már 1939. március 18-ra befejeződött, amikor a magyar honvédek elérték a lengyel határt, ahol a felvidéki területhez hasonlóan azonnal katonai közigazgatás lépett életbe.²⁰

¹⁵ *Botlik József*: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Budapest 2000. 237.

¹⁶ *Botlik J.*: *Egestas Subcarpathica* i. m. 238.

¹⁷ Erről lásd bővebben *Botlik J.*: *Egestas Subcarpathica* i. m.

¹⁸ *Marina Gyula*: *Ruténsors. Kárpátalja végzete*. Toronto 1977. [*Marina Gyula*: *Ruténsors. Kárpátalja végzete*. Ungvár 1999. (reprint)] 127–130.

¹⁹ *Zeidler Miklós*: *A revíziós gondolat*. Pozsony 2009. 292–293.

²⁰ *Vasas Géza*: *A ruszin autonómia választójain* (1939. március–szeptember). *Aetas* 15. (2000) 4. sz. 79.

2. kép Vereckei-hágó. Lengyel–magyar határ.
A millennium idején felállított emlékbelszk és a győzelmi kapu, 1939

Forrás: képszám: 146204, www.fortepan.hu, letöltés 2021. júl. 23.

A Kárpátalja birtokbavétele után létrejövő katonai közigazgatást a Vezérkari Főnökség irányította. A terület katonai közigazgatásának vezetője Novákovics Béla altábornagy lett. Teleki érzékelve az összeütközések veszélyét, a polgári ellenőrzésekre vonatkozóan, a katonai közigazgatás vezetője mellé kormánybiztost nevezett ki a kárpátaljai rutén Marina Gyula görögkatolikus kanonok személyében.²¹ A katonai közigazgatás idején működő kormánybiztos hatásköre szűk keretek között mozgott, személyi kérdésekben ugyan a katonai parancsnokoknak ki kellett kérniük a véleményét, de utasítást nem adhatott.²²

Teleki a Kárpátalján működő katonai közigazgatás – főként a káosz és a katonák túlkapasai miatt – mielőbbi felszámolását sürgette. A miniszterelnök Kárpátalja-politikáját Bródy Andrásra alapozta, aki ugyan rendkívül fontosnak tartotta a katonai közigazgatás polgárral történő felváltását, de közvetlenül nem szeretett volna ebben szerepet vállalni. A fel-

²¹ Brenzovics László: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941. In: Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2004. 88.

²² Uo.

kérést visszautasította, és maga helyett Marina Gyulát javasolta a katonai közigazgatás vezetője mellé.²³ A miniszterelnök Pataky Tibor államtitkár közreműködésével felkérte Marinát, hogy állítson össze egy olyan listát, amely a polgári közigazgatás főbb tisztségviselő állásainak betöltésére alkalmas személyek névsorát tartalmazza, két szempont figyelembevételével: minden vezető beosztású egyén ruszin származású és születésű legyen, illetve tudjon magyarul.²⁴

9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés

Ahogy említettük, az 1938 novemberében visszatért területeken már 1938 decemberében, míg az 1939-ben visszafoglalt térségben 1939 júliusában polgári közigazgatás lépett érvénybe. A polgári adminisztráció már lényegében az anyaországi eljárásokhoz idomult, s rendeleti úton bevezette a vármegyerendszert. A vármegyék területén a csehszlovák törvények szerinti járások maradtak meg az önkormányzatokkal együtt, 1939 tavaszán azonban a járások önkormányzatát feloszlatták.²⁵ Az önkormányzatok visszaállítása viszont nem választás, hanem kinevezés útján történt, ami kellemetlenül érintette a helyi lakosságot. A kormány ezt azzal magyarázta, hogy mivel ez a döntés a felvidéki magyarság bizalmát élvező tárca nélküli miniszter – Jaross Andor – jelölései alapján történt, a népakarat megnyilvánulásának tekinthető.²⁶ A kinevezéseknél Jaross szava volt az egyik döntő tényező, a másik a nemzeti szempontból megbízható magatartás. A kinevezések hivatalosan csupán arra az időre szóltak (volna), amíg meg nem alakulnak a törvényhatósági bizottságok és a képviselő-testületek.

A Vezérkari Főnökség polgári csoportján belül működött egy Felvidéki Unifikációs Csoport, amelynek vezetője Weis István lett. A felvidéki tárca nélküli miniszteri tisztség mellett létrehozták a politikai, gazdasági és jogi osztályokat, amelyeknek feladata Jaross munkájának a segítése volt. A katonai adminisztráción belül a katonai parancsnok feladatköre szinte a teljes közigazgatás területére kiterjedt: a közrend fenntartására, az útlevel- és iskolaügyre, a posta, a vasút, a sajtó stb.²⁷

²³ *Brenzovics László*: Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944. Ungvár 2010. 72.

²⁴ *Marina Gy.*: Ruténsors i. m. 134.; *Brenzovics L.*: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája i. m. 93.

²⁵ *Szabó Helga*: A Csallóköz politikai és közigazgatási változásai az első bécsi döntést követően. *Limes – Tudományos Szemle XIV.* (2001) 3. sz. 45.

²⁶ *Holota J.*: A visszatért Felvidék i. m. 260.

²⁷ Erről lásd részletesebben *Szabó H.*: A visszacsatolt Csallóköz i. m. 35–58.

A ruszinlakta Kárpátalján a polgári közigazgatás helyzetét a 6.200/1939. M.E. rendelettel²⁸ szabályozták, amely 1939. július 7-én lépett életbe. Itt a felvidéki területektől eltérően a miniszterelnökség először kormánybiztost, majd kormányzói biztost és főtanácsadót nevezett ki, ahol a kormányzói biztos hatásköre egész a rendeletalkotásig terjedt (2. §. (1)). Emellett megillették mindazok a jogok, amelyek a főispánt is (2. §. (2)). Székhelyét a főtanácsadó székhelyével együtt Ungvárra helyezték át (korábban a terület székhelye Huszt volt). A Kárpátalját érintő általános érdekű kérdésekben a kormányzói biztost a főtanácsadó tájékoztatta. Az ilyen kérdések tárgyalása céljából véleményező és indítványozó bizottságot kellett kialakítani.²⁹ 1939–1944 között pedig négy kormányzói biztos tevékenykedett Kárpátalján. Az első kinevezést Perényi Zsigmond kapta, akinek főtanácsadója Ilniczky Sándor lett.³⁰ Őt követte vitéz level-di Kozma Miklós³¹ 1941-ben, akinek főtanácsadója továbbra is Ilniczky Sándor maradt.³² 1942-ben már Tomcsányi Vilmos Pál tölti be ezt a pozíciót.³³ Majd az 1944-es német megszállást követően Vincze András látta el a tisztség feladatkörét.

Teleki Pál a polgári közigazgatást is átmenetinek szánta az autonómia létrejöttéig. Számos elképzelés, terv, program született az autonómia kérdéskörében, amelyekről széles ismereteink vannak,³⁴ azonban a gyakorlatba egyiket sem sikerült átültetni. A miniszterelnök a kárpátaljai vajdaság tervezetét 1940 augusztusában visszavonta.³⁵ A polgári közigazgatás bevezetésével újra felállították az alsóvereckei, a huszti, az ilosvai, a nagybereznai, a nagyszőlősi, az ökörmezői, a rahói, a szobranci, a técsői királyi járásbírószéket, Huszton a királyi törvényszéket és a királyi ügyészséget.³⁶

Felvidék és Kárpátalja közigazgatási berendezkedése eltérő módon alakult. Amíg az első bécsi döntéssel visszakerült döntően magyar ajkú te-

²⁸ Ezt lásd bővebben *Belügyi Közlöny*, 1939. július 6. 30. sz.

²⁹ *Belügyi Közlöny*, 1939. július 6. 30. sz. 769–773.

³⁰ Magyarország tiszti cím- és névtára 47. (1940) 147.

³¹ Életéről és politikai szerepéről lásd bővebben *Ormos Mária*: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós I–II. Budapest 2000.

³² Magyarország tiszti cím- és névtára 48. (1941) 160.

³³ Magyarország tiszti cím- és névtára 49. (1942) 174.

³⁴ *Brenzovics L.*: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája i. m. 96.

³⁵ *Vasas Géza*: Az elaltatott alkotmány: a kárpátaljai vajdaság ügye 1939–1940-ben. In: *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony 2014. 87.

³⁶ *Fedinec Csilla*: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta–Dunaszerdahely 2002. 334.

rületeket (Felvidék, illetve Kárpátalja esetében Ungvár, Munkács, Beregszász városait értjük ez alatt) a történelmi vármegyerendszerbe tagolták be, addig a ruszin többségű, Kárpátokon túli résznél Bereg és Ugocsa vármegyét kettéválasztották. A Beregszász székhelyű Bereg vármegye a Beregszászi és Munkácsi járásokat, a Nagyszőlős székhelyű Ugocsa vármegye a Nagyszőlősi járást, illetve a Máramarossziget székhelyű Máramaros vármegye a Técsői járást foglalta magába.³⁷ A ruszin többségű területen tehát ún. Kárpátaljai Kormányzóság alatt egyesítették a kirendeltségeket. A kárpátaljai területen három közigazgatási kirendeltség működött:³⁸ az Ungi közigazgatási kirendeltség (székhelye Ungvár), a Beregi közigazgatási kirendeltség (székhelye Munkács) és a Máramarosi közigazgatási kirendeltség (székhelye Huszt).³⁹ Ezek vezetőinek feladata egybeesett a vármegyerendszeren belül működő alispán, míg a vezetőhelyettesnek a főjegyző feladataival. Az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz lett (11. §.). A közigazgatási kirendeltségek és járások területi beosztását a 14.500/1939. B.M. rendelet szabályozta.⁴⁰

A gyorsan megrajzolt közigazgatási struktúra számos helyen értelmetlenül szabdalta fel az adminisztratív egységeket, hisz egy-egy település két közigazgatási területhez is tartozhatott. Például Ungvár a kormányzóság és ezen belül az ungi közigazgatás, egyúttal Ung vármegye székhelyeként is funkcionált.⁴¹

Az 1940. augusztus 30-án született második bécsi döntést követően a kárpátaljai területen korábban kialakított közigazgatási beosztást 1940 őszén módosítani kellett, amelyet a 23.301/1940. B.M. számú rendelettel szabályoztak.⁴² Erre azért volt szükség, mert a máramarosi területek a trianoni döntést követően román fennhatóság alatt voltak, s miután újra Magyarországhoz kapcsolták őket, a közigazgatási beosztás is átalakításra szorult.⁴³

³⁷ Роман Офіцинський: Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1938–1944). Київ 1997. 56.

³⁸ A közigazgatási kirendeltségek élére a belügyminisztérium Gyurits Gyulát (ungi), Beszkid Kornélt (beregi) és Riskó Bélát (máramarosi) nevezte ki. Erről lásd részletesebben *Brenzovics L.*: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája i. m. 92.

³⁹ A Nagyszőlősi járás megszűnt, ugyanis betagolták a többi kirendeltséghez.

⁴⁰ Belügyi Közlöny, 1939. július 6. 30. sz. 781–804.

⁴¹ Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2004. 8.; *Fedinec Cs.*: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája i. m. 358–360. A kérdésre vonatkozó törvények és rendeletek elemzését lásd továbbá *Fedinec Csilla*: Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között. Magyar Pedagógia. (1996) 4. sz. 367–375.

⁴² Erről lásd részletesebben: Belügyi Közlöny, 1940. november 24. 52. sz. 1792–1793.

⁴³ Uo.

9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőinek alakulása

Miután a „Felvidék” és Kárpátalja is visszakerült Magyarország fennhatósága alá, szükségessé vált a lakosság országgyűlési képviselőinek rendezése, amelyet főként a korábbi kisebbségi magyar egységpártok követeltek maguknak.⁴⁴ 1927-től a magyar országgyűlés kétkamarás volt, amely felsőházból és alsóházból állt. A képviselőházba csak választások útján lehetett bekerülni, míg a felsőházba örökös jogon, méltóság vagy hivatal, választás vagy kinevezés útján kerülhettek be a tagok.⁴⁵

Főképp a háború okozta helyzet, a választói névjegyzékek hiánya és a visszacsatolással járó átmeneti nehézségek miatt nem lehetett képviselő-választásokat tartani sem a Felvidéken, sem Kárpátalján – hangzottak el a kifogások. Emellett a választókerület beosztásából adódó nehézségeket⁴⁶ is érvként hozták fel, ami lehetetlenné tette a választások megtartását. A felvidéki, majd a kárpátaljai területek képviselői így behívás útján kerültek be a magyar parlamentbe.⁴⁷ Elsőként a felvidéki képviselők, illetve a Felvidéki Egyesült Magyar Párt tagjai⁴⁸ vonultak be 1938. december 5-én.⁴⁹ A Felvidéken először 16 képviselő került behívásra, majd ezt a számot 26-ra emelték.⁵⁰

Erre jogi lehetőséget az 1926. évi XXII. törvénycikk adott. Az 1938:XXXIV. tc. 3. §-a pedig lehetővé tette, hogy az eredeti 40-ről 44-re emelkedjen a Horthy által kinevezhető személyek létszáma.⁵¹ Az átcsatolt területekről a magyar parlamentbe behívott „felvidéki képviselők” mindössze a hivatalos választásokig tölthették (volna) be tisztségüket. A válasz-

⁴⁴ *Filep Tamás Gusztáv*: A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Budapest 2008. 156.

⁴⁵ *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 163.

⁴⁶ Indoklás „a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvényjavaslatához. *Képviselőházi irományok, 1939, II. kötet, 135–138.*

⁴⁷ A választások a későbbiekben is elmaradtak, és az 1940–1941-ben visszatért területeknél is a behívás „módszerét” alkalmazta a magyar vezetés.

⁴⁸ A párt tagjai később beolvadtak a MÉP-be.

⁴⁹ *Fedinec Csilla*: Magyar Felvidék kontra ruszin Kárpátalja. Kárpátalja (Kárpátaljai Kormányzóság) Magyarország fennhatósága alatt. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 163.

⁵⁰ *Mikó Imre*: A magyar országgyűlés. *Hitel* 8. (1943) 11. sz. 753. Erről lásd továbbá: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. október 10. 1–2.

⁵¹ *Püski Levente*: Választás, behívás, kinevezés: területvisszacsatolások és a magyar parlament 1938–1942 között. In: *A közjogi provizórium (1920–1944) időszakának alkotmányos berendezkedése I.* Szerk. Schweitzer Gábor – Szabó István. Budapest 2016. 124.

tások azonban vártak magukra. A „felvidéki képviselők” mind magyarok voltak, hisz a magyar kormány nem tartotta szükségesnek szlovák képviselő beemelését, mivel a területmódosítás a néprajzi elv alapján történt.⁵² A szlovák elégedetlenség azonban kikényszerítette, hogy az 1939. májusi választásokat követően két szlovák – a közismerten magyarbarát Kadlec és Prokopec – képviselő is pótlólag kerüljön be a magyar parlamentbe.⁵³ Ezt követően a parlament törvényt hozott arról, hogy 1940. június 30-ig a Felvidéken választásokat kell tartani.⁵⁴ Ezek a választások elmaradtak.

Kárpátalja esetében hasonló volt a koreográfia. A behívott képviselők itt is magyarbarátok voltak, ám annak érdekében, hogy ne csak magyarok, hanem ruszinok is legyenek közöttük, a választhatók körét kibővítették a csehszlovák időszakban fennálló kárpátaljai tartománygyűlés tagjaival.⁵⁵ Megállapítható, hogy bár a vezetés ilyen-olyan indokkal állandóan elhalasztotta a választások időpontját a visszacsatolt területeken, a valódi ok azonban az volt, hogy a kormánypárt komolyan tartott a választásokon elszenvedhető vereségtől.⁵⁶

A ruszinok által lakott Kárpátalja visszatérését követően rövid időn belül, 1939 májusában Magyarországon megtartották a soros parlamenti választásokat, azonban a választásokra itt sem került sor.⁵⁷ Az 1939:VI. tc. értelmében viszont tíz kárpátaljai képviselő kapott meghívást a magyar parlamentbe.⁵⁸ A parlament felsőházába pedig további 4 kárpátaljai személy jutott be.⁵⁹

A magyar állam a revíziós időszakban sokkal megfontoltabban viselkedett a visszatért ruszin lakosság irányába, számos előnyös intézkedést vezetve be részükre, emellett előirányozta az autonómiát is. A társadalomba való integráció azonban ilyen-olyan okok miatt nem sikerült. Ez a kiábrándultság pedig erősen rányomta a bélyegét a vizsgált időszakra.

⁵² *Tilkovszky Loránt*: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941). Budapest 1967. 129. „A felvidéki képviselők” névsora: Jaross Andor, dr. Porubszky Géza, dr. Holota János, Szent-Ivány József, dr. Korláth Endre, dr. Fenczik István, dr. Szilassy Béla, dr. Turcsányi Imre, dr. Pajor Miklós, Füssy Kálmán, Földesi Gyula, dr. Salkovszky Jenő, dr. Giller János, Virágij Béla, dr. Gürtler Dénes, Ortutay Jenő és R. Vozáry Aladár. Erről lásd bővebben: Felsőházi Napló, 1935. IV. kötet. 22.

⁵³ *Tilkovszky L.*: Revízió és nemzetiségpolitika i. m. 129.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ *Püski L.*: Választás, behívás, kinevezés i. m. 130.

⁵⁶ *Tilkovszky L.*: Revízió és nemzetiségpolitika i. m. 132.

⁵⁷ MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. október 10. 1–10.

⁵⁸ *Fedinec Cs.*: Magyar Felvidék kontra ruszin Kárpátalja i. m. 163.

⁵⁹ *Brenzovics L.*: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája i. m. 94.

9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés

Mindezek mellett muszáj megemlítenünk az igazoltatási eljárások negatív hozadékait is. A nemzethűség ellenőrzésére szolgáló eljárás – amely egyfajta tisztogatási akció volt a visszacsatolt területeken – kivonta a forgalomból a felvidéki tisztviselői kar jelentős részét, amihez a Magyar Egyesült Párt is komolyan hozzájárult, hisz ennek tagjai közül került ki az eljárásban részt vevő döntéshozók számottevő része. Politikai megfontolásból ez azt is jelentette, hogy a felvidéki párt ezt felhasználta ellenségei gyors kiiktatására is. Az igazoltatások menete úgy nézett ki, hogy a korábbi hivatali alkalmazottaknak jelentkezniük kellett a katonai parancsnokságon, s ha megfelelőnek találtattak, felesküdhettek Magyarországra, a kormányzóra, és továbbra is alkalmazásban maradhattak. Ha kiderült valakiről, hogy a korábbi csehszlovák kormány alatt a szlovák pártokat támogatta, akkor elbocsátással kellett számolnia. Számos szlovák egyén azonban a hivatali helyén maradhatott.⁶⁰ Ez a hivatali vizsgálat két igazán fontos szempontot vett figyelembe: egyrészt a politikai lojalitást, másrészt a nemzethez való hűséget, főként a csehszlovák időszakra visszavezetve. Ezen igazolások alapján döntött el, hogy ki kaphatott iparendélyt, tisztos nyugdíjat, szociális támogatást vagy éppen földet.⁶¹ Az igazoltatási eljárás során számos hiányosság merült fel. Egységes szempontrendszert a kormány az intézkedés kapcsán nem tudott kidolgozni. A bürokratikus vizsgálatok pedig elhúzódtak.⁶²

Kárpátalja esetében a ruszin lakosság „vizsgálata” az imént említett szempontokat követte. A tanítóság 98%-át ellenőrizték a ruszin területen. Kozma Miklós, akit hivatalba lépését követően szinte elárasztottak az igazoltatási eljárással kapcsolatos feljelentési levelek, hangot adott a módszerrel kapcsolatos nemtetszésének, és azok mielőbbi lezárását szorgalmazta. Kozma szerint: „Az igazolások rendszere igen szerencsétlen gondolat volt, és még csak a keresztülvitele volt komplikáltabb. Csak arra volt alkalmas, hogy hosszú időn át nyitva tartson kérdéseket..., amelyek, mint par excellence [sic!] politikai kérdések bírósági jellegű eljárással el nem intézhetők. Az igazolások a végtelenségig elhúzódtak, az embereket megakadályozták, hogy lelkiileg felszabadulva csatlakozzanak hozzánk, és

⁶⁰ *Csilléry Edit*: A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai igazolási eljárások során. *Magyar Kisebbség* 19. (2014) 1. sz. 7–39.

⁶¹ *Fedinec Csilla*: „A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Budapest 2015. 96–97.; *Csilléry E.*: A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai i. m. 8.

⁶² Magyarország, 1940. október 3. 2.

állandó huzavonát és bizonytalanságot teremtettek.”⁶³ Erdély visszacsatolását követően az igazoló bizottságokat már nem alkalmazták, a nemzethűségi igazolásoktól eltekintettek.⁶⁴

A visszatért területek adminisztráció- és tisztviselőkérdése azonban külön figyelmet érdemel. A terület birtokbavételét követően a cseh hivatalnokok jelentős része elmenekült, a szlovák tisztviselőknek is csak egy részük maradt a helyén.⁶⁵ A megnagyobbodott ország egykori magyar tisztviselői abban bíztak, hogy az új impérium alatt, a korábbi mellőzöttségükkel ellentétben a megüresedett helyeket ők töltik majd be. Vágytak a jól dotált állásokra és a tisztos rangokra. Már az első hónapban több mint hatezer állás iránti kérelem érkezett be Kassára.⁶⁶ A várakozásokkal ellentétben azonban az anyaország a saját állástalan tisztviselőit hozta helyzetbe. Eleinte arra hivatkoztak, hogy bizonyos hivatalok olyan szakképesítést igényelnek, amelyekkel a korábban csehszlovák fennhatóság alatt élők nem rendelkeztek. Ezek a „követelmények” főként a vezető beosztásokra irányultak, de megígérte a kormány, hogy az alsóbb tisztviselői vagy egyéb hivatali állásokat a helyiekkel töltik majd fel.

Ezeket a tisztviselőket később a helybeliek „anyások”-ként, illetve „ejtőernyősök”-ként csúfolták. Az ide vezényelt hivatalnoki gárda az állásokkal a magyar törvények szerint különböző címeket és rangokat kapott. Ám ezt a „hirtelen” jött „úri” tisztviselői létet az „anyások” nem minden esetben tudták kezelni, így a helyi lakosság a bánásmódot sok esetben érezte megalázónak, lekezelőnek, pökhendinek. Ez pedig rossz érzést váltott ki belőlük. A csehszlovák demokratikus körülményekhez szokott lakosság ezt nehezen vagy egyáltalán nem tolerálta. Az Őslakó című újság így ír erről: „[...] a hivatalnoki asztalok könnyen Gessler-kalapokká válnak, amely előtt »alázatos tisztelettel« meg kell hajolni akkor is, ha a nagyságos, méltóságos vagy kegyelmes főnök úr nem is ül mellette.”⁶⁷ Panasz merült fel azzal kapcsolatban is, hogy a cseheknek fogadalmat nem tett tisztviselők visszavétele körül sem mutatkozott túl sok jóakarát a kormány részéről. Az újságok számtalanszor írtak a problémáról, de a magyar vezetés ezt a kérdést érdemben nem tudta megoldani.

⁶³ *Kozma Miklós*: Beszédék, cikkek, nyilatkozatok (1940–1941). S. a. r. Tarr László. Budapest 1942. 155. – idézi *Brenzovics L.*: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 126.

⁶⁴ A kárpátaljai eljárásokat egy rövid fejezetben *Brenzovics László* is tárgyalja: *Brenzovics L.*: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 124–130. *Csilléry E.*: A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai i. m. 7–39.

⁶⁵ *Tilkovszky L.*: Revízió és nemzetiségpolitika i. m. 56.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Az Őslakó, 1939. január 8. 4.

Simon Attila azonban alaposan körbejárta a témát, és arra a következtetésre jutott, hogy az „anyásokkal” kapcsolatos, évtizedek óta keringő sztereotípiát a korabeli dokumentumok jelentősen árnyalják. A katonai közigazgatás idején a területre vezényelt hivatalnokok valójában az átállást segítették, ezzel szemben a polgári közigazgatás bevezetését követően a kinevezésekkor például hat új főispán közül öt felvidéki származású volt.⁶⁸ Bajcsi Ildikó pedig a Komárom vármegyéhez tartozó járást vizsgálva arra jutott, hogy a vezető körjegyzők közül 12 főből 10 felvidéki és 2 fő volt anyaországi. A segédjegyzők esetében a 17 főből csupán 4 volt felvidéki, 13 pedig a trianoni országrészből származott.⁶⁹

Teleki kormányfői kinevezését követően azonban a helyzet némileg változott, ugyanis a felvidékiek elsőbbsége a korábbiaknál sokkal kevésbé érvényesült, főképp azért, hogy a Jaross irányítása alatt álló Egyesült Magyar Párt befolyását tovább növelje a térségben. Nyitra és Pozsony esetében elmondható, hogy a megyei tisztikarban így is a felvidékiek foglalták el a fontos pozíciók mintegy 3/5-ét, és az anyaországiaknak csupán a maradék helyek jutottak. Az említett megyékben helyi, vagyis felvidéki származású volt többek között a megye főispánja és valamennyi járás főszolgabírója is. A visszacsatolt területek jelentősebb városait vizsgálva arra jut Simon, hogy a jelentősebb városok élére általában anyaországi polgármesterek kerültek.⁷⁰ A ruszinlakta területeken viszont – a ruszin lakosság nem túl magas képzettségi szintjéből kifolyólag – valószínűsíthető, hogy az „anyások” kerülhettek túlsúlyba.

Miközben mindenki a hivatalnoki pozíciókért küzdött, a magyar vezetés mindent elkövetett, hogy a társadalmat a gazdaság irányába terelje. A második zsidótörvény már a politikai körök asztalán volt, amikor az ország fiatal generációja a kereskedelemtől és az ipartól még javában idegenkedett. „Az új zsidótörvény azonban bármilyen erős, sokak szerint egyenesen kegyetlen kézzel tör utat a magyar ifjúság számára, azokon az életpályákon is, amelyeket eddig feltűnően a zsidóság foglalt le magának – célját, a minden vonalra kiterjedő magyar életet csak akkor fogja elérni,

⁶⁸ *Simon Attila*: A magyar közigazgatás bevezetésének ellentmondásai az első bécsi döntés által visszakapott felvidéki területsávon. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 6. (2018) Különszám. 252.

⁶⁹ *Bajcsi Ildikó*: A „visszatért” felvidéki értelmiség helyzete az 1938-as első bécsi döntést követően. www.ujkor.hu/content/visszatert-felvideki-ertelmiseg-helyzete-az-1938-első-beccsi-dontest-követően, letöltés 2020. febr. 29.

⁷⁰ *Simon A.*: A magyar közigazgatás bevezetésének ellentmondásai i. m. 252.

ha a magyar fiatalság lelkéből ki tudja irtani az apáktól örökölt káros előítéleteket [ti. csak a hivatalnoki pozíció a megbecsült], [...] hogy a kereskedő és iparos a nemzetnek éppolyan értékes, megbecsülendő tagja, mint a hivatalnok. [...] Intelligens fiatalságunk álma ma is a szolgabírói állás, vagy legalábbis egy irodai asztal.”⁷¹

9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei

A visszacsatolásokat követően az újonnan visszatért területek gazdasági szempontból felértékelődtek. A magyar kormány gyors léptékben mérte fel a visszakapott területek adottságait, lehetőségeit, és gazdasági téren három fő csapásirányt határozott meg, amelyek fejlesztését azonnal elő is irányozta, úgymint: a vízerőművek építését, a faipar fejlesztését és a turisztikai lehetőségek kiaknázását.⁷²

9.6.1. Turizmus

Ami a turizmust illeti, gazdasági szempontból a korszakban (is) fontos kérdés volt egy adott ország idegenforgalmi mérlege. Az elveszett Tátara helyett a Bükk és a Mátra fejlesztése lett a cél.⁷³ A Felvidék, majd pedig Kárpátalja visszaszerzésével 1000 méter fölötti hegygerincekkel gazdagított az ország, infrastrukturálisan azonban lényeges fejlesztésre szorult. Számos probléma mellett az idegenforgalom népszerűsítését szolgáló útikönyvek is hiányoztak a visszacsatolt területeken. Az OMIH (Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal) – melyet a turisztikai lehetőségek felméréseivel és a stratégiai célok kidolgozásával bízott meg a magyar kormány – önállóan kiadott ugyan néhány brosúrát, útikönyvet, prospektust (*Csallóköztől Kárpátaljáig*,⁷⁴ *Magyar Felvidék és Kárpátalja, Az utas könyve*⁷⁵), némelyek idegen nyelven is megjelentek, azonban különösebb hatást nem tudtak velük elérni. A magyar sajtó és rádió is állandó kapcsolatban volt az OMIH-hal, hogy az újonnan visszaszerzett területek idegenforgalmi értékeire felhívja a figyelmet.⁷⁶ Ezen területek népszerűsítése céljából az idegenforgalmi hivatalok vezetői számára, illetve a magyar idegenvezetők

⁷¹ Az Őslakó, 1939. február 12. 2.

⁷² *Brenzovics L.*: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 112.

⁷³ *Jusztin Márta*: „Utazgassunk hazánk földjén!” A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. *Korall* 7. (2006) 26. sz. 199.

⁷⁴ *Kunder Antal*: A Csallóköztől Kárpátaljáig. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete. Budapest 1939.

⁷⁵ *Az Utas Könyve. Kárpátalja részletes ismertetője.* Szerk. Kaffka Károly. II. kiad. Budapest 1938.

⁷⁶ MNL OL, K 28. 104. tétel, 61. csomó, alapszám: M.E. 1939. 20123. 12.

között kiemelkedően teljesítőknek körutazást szerveztek. Emellett népi írók és publicisták is körbejárták az „új” vidékeket, amihez hozzájárult az állami vasutak Kárpátalja irányába történő tarifáinak mérséklése.⁷⁷

A kárpátaljai Volóc központi helyet foglalt el a turisztikai fejlesztések tekintetében.

3. kép *A kárpátaljai Volóc 1939-ben*

Forrás: képszám: 42284, www.fortepan.hu, letöltés 2021. júl. 23.

Volócon⁷⁸ 20 000 pengő értékben egy olyan idegenforgalmi és népművészeti ház építését kezdeményezték, amelyik 6 szobával, 12 ágygal, valamint egy idegenforgalmi irodával Volóc idegenforgalmi központjának szerepét látta volna el. A központ feladata a volóci és Volóc környéki falvak idegenforgalmi és magánelszállásolási lehetőségeinek koordinálása, valamint a háziipar termékeinek értékesítése lett volna. Ilyen jellegű központot Rahóra is terveztek.⁷⁹ A magyar vezetés a síközpontokat is ide

⁷⁷ MNL OL, K 28. 104. tétel, 61. csomó, alapszám: M.E. 1939. 20123, 14.

⁷⁸ MNL OL, K 28. 104. tétel, 61. csomó, alapszám: M.E. 1939. 20123. 18.

⁷⁹ Uo.

tervezte, ezért Volócon ugrósáncot építettek.⁸⁰ A sánc az akkori Európa egyik legmodernebb sísánca volt,⁸¹ melyet 1940 márciusában avattak fel.⁸² Az érdeklődés centrumát egyébként is a sísportok képezték, emiatt három olyan völgyet választottak ki, ahol érdemes volt a sportág infrastruktúráját fejleszteni: az Ung, a Latorca és a Tisza völgye.⁸³

A magyar kormány a tehetősebb turisták érdeklődését tudatosan Ausztriáról a Kárpátok bércei felé kívánta irányítani, amihez az orvosokat is felhasználták oly módon, hogy azoknak „receptre” kellett felírni a kárpátaljai „levegőváltó kúrákat” a páciensek számára.⁸⁴

A visszacsatolásokat követően rövid időn belül bevezették az ún. „filléres vonatok”-at is. Az ilyen vonatok előnye olcsóságukban rejlett, menetrendjük pedig illeszkedett a többi közlekedési eszközhöz. A vonaton elhelyezett prospektusok az utasok tájékozódását szolgálta. A filléres vonat utasait megérkezéskor a terület prominens vezetői fogadták. A terület gazdasági érdekeit szem előtt tartva a helyszínen történő séták alkalmával a látogatók helyi, apró ajándéktárgyakat vásárolhattak.⁸⁵

A filléres vonatokat a magyarországi szakemberek már a két világháború közötti időszakban (is) alkalmazták (ahogy nyugaton is ismert turisztikai „módszer” volt), ugyanis a drasztikusan csökkent utazások számát ezzel próbálták ellensúlyozni. Az első ilyen vonat 1932. március 27-én indult Szegedre, az utolsó pedig 1940. november 9-én Kolozsvárra (9 év, 1400 járat, 1 400 000 utas). Hátránya viszont az volt, hogy ez az utazási forma egy teljes napot vett igénybe, így a szálláshelyek forgalmán nem sokat lendített.⁸⁶

Az idegenforgalom értékes ágazatnak minősült a korszakban (is), komoly bevételi forrást jelentett, emellett hozzájárult az országimázs kialakításához. Az idegenforgalmat a gazdaság egyik tartópillérjének szánta a magyar kormány, mégis sietősen, kiforrott tervek nélkül indította az idegenforgalom revitalizálására irányuló intézkedéseit a visszatért területeken.

⁸⁰ Lásd bővebben: Volóci sí sánccal kapcsolatos ügyek. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F. 1133, op. 1, od. zb. 26, ark. 1–10.

⁸¹ Az Utas Könyve i. m.; <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3557>, letöltés 2020. jan. 20.

⁸² A kárpátaljai Volóc ugrósáncának avatása: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3712>, letöltés 2020. jan. 20.

⁸³ MNL OL, K 28. 104. tétel, 61. csomó, alapszám: M.E. 1939. 20123. 19.

⁸⁴ MNL OL, K 28. 104. tétel, 61. csomó, alapszám: M.E. 1939. 20123. 36.

⁸⁵ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F. 1133, op. 1, od. zb. 2, ark. 41.

⁸⁶ *Jusztin M.*: „Utazassunk hazánk földjén!” i. m. 203.

9.6.2. Erdőgazdálkodás

A másik olyan ágazat, amelynek a fejlesztését a magyar kormány kezdeményezte, az az erdőgazdálkodás volt. Ennek középpontjában az állt, hogy Magyarország a dualista berendezkedés időszakában nem szorult fabehozatalra. A súlyos trianoni békediktátum viszont az erdőkkel borított területeinek nagy részét részben Csehszlovákiához, részben Romániához kapcsolta, illetve egy része Ausztriánál maradt. Így a két világháború között Magyarország kénytelen volt ezen területekről a hiányzó famennyiséget importálni. Kis részben pedig a folyókon leúsztatott farönkökkel a ruszin lakosság is hozzájárult a magyar igények kielégítéséhez.

Felvidék visszatérésével valamelyest javult a helyzet. A dél-szlovákiai területek nem bővelkedtek erdőkben, de a magyar faigények kielégítésében mérsékeltlen segíteni tudtak. Az 1939-es revíziós sikereknek köszönhetően Magyarország újabb területekkel bővült, így az erdős Kárpátok visszaszerzése a megnagyobbodott ország faigényeit már bőven kielégítette, sőt, akár a fa külföldi exportja is szóba jöhetett.

A Földművelésügyi Minisztérium Erdészeti Főosztálya azonnal hozzákezdett a visszaszerzett területek viszonyainak felméréséhez. A nagy terület és az idő rövidege miatt a kormány egy teljesen új vizsgálat kidolgozását nem tartotta célszerűnek, így a korábbi erdészeti statisztika adatait tervezte igénybe venni. Az erdőtörzskönyvek korrekciója – melyet mind Felvidékre, mind Kárpátaljára külön el kellett készíteni – komoly munkát igényelt.⁸⁷ A rendelet szerint az adatokat az 1919 előtti üzemtervek tartalmazták,⁸⁸ de ahol ezek a tervek hiányoztak, azt azonnal jelenteni kellett.

Az információk összegyűjtése során azonban nem várt akadályokba ütközött a kormány, mert a csehszlovákok az első bécsi döntés után az Ungvárról való kivonulásukkor a fő erdőhivatal összes iratanyagát Bustyaházára szállították. Az iratokat ráadásul esős időben, nyílt teherautókon vitték, majd a Bustyaházán lévő egyik pince mélyére dobálták.⁸⁹ Volosinek abban bízva, hogy újból megalakíthatják a független kárpátukrán államot, az amúgy is rossz állapotban lévő dokumentumokat Bustyaházáról továbbvitték Perecsenybe. A magyar hatóságok az iratokat Perecsenyben megtalálták ugyan, de a dokumentumok rendkívül rossz állaga miatt az 1919 előtti összesítéseket nem tudták figyelembe venni, így főként

⁸⁷ A visszacsatolt felvidéki és kárpátaljai területekre az erdők törzskönyvének ideiglenes lefektetése és vezetése. Budapest, 1939. november 28. KTÁL, F. 42, op. 1, od. zb. 237, ark. 1–2.

⁸⁸ Halász Aladár: Erdészettörténet a visszacsatolt országrészekről 1938–1944. Budapest 2007. 67.

⁸⁹ Halász A.: Erdészettörténet a visszacsatolt i. m. 68.

az 1937-es (csehszlovák) beszámolókra kellett támaszkodniuk.⁹⁰ Szöllősy Zoltán azonban megállapította, hogy az 1916-os erdészeti törzskönyvek szerint a kárpátaljai területen az erdők 10%-a tölgyesekkel, 62,7%-a bükk- és lombfákkal, 27,3%-a pedig fenyvesekkel volt borítva.⁹¹

Kárpátalja erdőterületeinek legnagyobb birtokosa az Erdőkincstár volt, amely nagyságrendileg 654 745 kh (kh=katasztrális/kataszteri hold)⁹² területtel rendelkezett.⁹³ A második legnagyobb tulajdonos pedig a Latorca Rt. volt Munkácson, amely további 156 081, 99 kh területet tudhatott magáénak a visszacsatolás pillanatában. A két legnagyobb földekkel rendelkező tulajdonosnak a földállománya a következőképpen oszlott meg⁹⁴ (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat *Kimutatás az Erdőkincstár és a Latorca Rt. földállományának megoszlásáról*⁹⁵

	Erdőkincstár	Latorca Rt.
erdő	553 456 kh	145 871,28 kh
nyiladék	–	281,05 kh
havasi legelő	60 000 kh	–
egyéb legelő	10 000 kh	3 905,31 kh
rét	22 000 kh	5 251,65 kh
szántó	2 800 kh	422,96 kh
kert	700 kh	110,55 kh
terméketlen terület	–	239,19 kh
földadó alá nem eső terület	5 500 kh	–
	654 745 kh	156 081,99 kh

Szerkesztette: Szőlősi Nóra. Forrás: KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 4.

Földváry László megvizsgálva a visszatért kincstári erdőbirtokok nagyságát megállapította, hogy az 1918-as arányokhoz képest a terület kiterjedése lényegében nem sokat változott (lásd a 2. táblázatot).

⁹⁰ Halász A.: Erdészettörténet a visszacsatolt i. m. 68.

⁹¹ Szöllősy Zoltán: Mezőgazdaság, állattenyésztés, erdőgazdaság. Statisztikai Szemle XVII. (1939) 3. sz. 220.

⁹² 1 kataszteri hold = 1600 négyszögöl = 5755 m² = 57,55 ár = 0,5755 hektár (ha).

⁹³ Jelentés a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara működéséről 1940. december 14. – 1941. május 9. között. Ungvár, 1941. május 9. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 4.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Az Erdőkincstári felsorolásból kimaradhatott egy tétel a kordokumentumból (véleményem szerint a terméketlen terület, ami valószínűleg 289 kh lehetett).

2. táblázat A kárpátaljai kincstári erdők kiterjedése az 1939-es⁹⁶ és az 1918-as állapotok

Erdőhivatal	Erdőterület (kh)	Erdőgazdaságoz tartozó egyéb terület (kh)	Összesen 1939-ben (kh)	Az 1918-as állapotok szerint (kh)
Ungvári erdőigazgatóság	157 964 kh	34 898 kh	192 862 kh	190 544,2 kh
Bustyaházi erdőigazgatóság	210 374 kh	25 17 kh	235 544 kh	201 107,3 kh
Rahói erdőigazgatóság	185 118 kh	41 221 kh	226 339 kh	230 067,03 kh
Összesen	553 465 kh	101 289 kh	654 745 kh	621 718,8 kh

Szerkesztette: Szőlősi Nóra. Forrás: KTAL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 4.; *Földvály László*: Kincstári erdők Kárpátalján. Statisztikai Szemle. (1939) 7. sz. 836.

Térképen szemléltetve pedig a következőképpen nézett ki a helyzet:

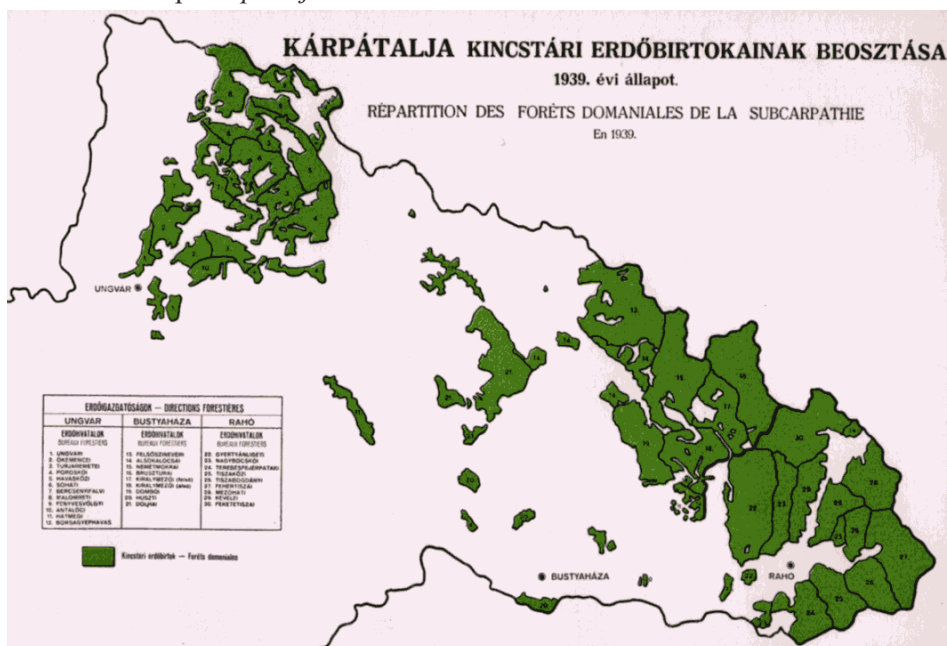
1. térkép Kárpátalja kincstári erdőbirtokainak beosztása 1919 előtt

Forrás: *Földvály L.*: Kincstári erdők Kárpátalján i. m. 826. Melléklet.

⁹⁶ *Földvály László*: Kincstári erdők Kárpátalján. Statisztikai Szemle. (1939) 7. sz. 836.

2. térkép Kárpátalja kincstári erdőbirtokainak beosztása 1939-ben

Forrás: Földváry L.: Kincstári erdők Kárpátalján i. m. 826. Melléklet.

Az erdőkincstári és a Latorca Rt. birtokain kívül állami ellátásban lévő terület 164 939 kh, magánkézen pedig további 263 909 kh terület volt.⁹⁷ Így a Kárpátalján lévő erdők teljes aránya elérte az 1 128 175 kh-at.⁹⁸

Az erdők mellett elszórtan mezőgazdasági terület is volt, azonban a szántók nagy része olyan rossz állapotban volt, hogy leginkább csak legelőként lehetett használni őket.⁹⁹ Rendbehozatalukat, fejlesztésüket több ízben előíranyozták, így évről évre valamelyest növekedett a vetésterületek aránya is.

Csöppös István¹⁰⁰ a trianoni Magyarország, a felvidéki terület, illetve Kárpátalja erdőállományának összetételét hasonlította össze művelési ágak szerint, az összesítést pedig az 1939-es évre már mi magunk végeztük el a megadott adatok alapján. A táblázatban azokat a művelési ágakat tüntettük fel, amelyek a legelterjedtebbek voltak a visszatért területeken.

⁹⁷ Jelentés a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara működéséről 1940. december 14. – 1941. május 9. között. Ungvár, 1941. május 9. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 4.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ A Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara tavaszi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1943. május 26. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 29, ark. 4.

¹⁰⁰ Csöppös István: Növénytermesztés Magyarországon a második világháború idején, 1938–1944. Agrártörténeti Szemle 16. (1973) 3–4. sz. 494.

3. táblázat *Az erdőállomány összetétele művelési ágak szerint a trianoni¹⁰¹ és az 1939-ig visszatért területekkel összevetve*

Művelési ág	Trianoni Magyarország (kh)	Felvidéki sáv (kh)	Kárpátalja (kh)	1939. évi Magyarország
Tölgyes	671 339 kh	158 043 kh	71 36 kh	836 518 kh
Bükk	1 279 358 kh	154 131 kh	688 451 kh	2 121 940 kh
Fenyves	123 363 kh	15 455 kh	299 521 kh	438 339 kh
	2 074 060 kh	327 629 kh	1 059 332 kh	3 461 121 kh

Szerkesztette: Szőlősi Nóra. Forrás: *Csöppius István: Növénytermesztés Magyarországon a második világháború idején, 1938–1944. Agrártörténeti Szemle 16. (1973) 3–4. sz. 494.*

A művelési ágak kifejlődése a domborzattól, az éghajlattól, a csapadék mennyiségétől függött leginkább, így a sík- és a dombvidéken főként a tölgyek domináltak, míg a magasabban fekvő középső részeken a bükk (pl. Ungvár környékén), a hegyes terepen pedig a fenyvesek foglalták el a legnagyobb területet (pl. Rahó környékén).

A magyar kormány számos felmérést követően megállapította, hogy 1918–1939 között Kárpátaljának 12 617 km² területéből 612 335 ha volt erdőterület, vagyis minden lakóra körülbelül 0,84 ha (1,45 kh) jutott.¹⁰²

Az erdőterület művelési ágak tekintetében a következőképpen festett: bükkerdő a terület 58,8%-át, a lucfenyők 25,4%-át, a tölgy 7,9%-át, a jegenyefa 3,7%-át, míg az egyéb fanemek 4,2%-át fedték le.¹⁰³ Nyilván ennek megfelelően a kitermelés szempontjából a bükk emelkedett ki, ami közel 1 111 320 m³-t jelentett évente.¹⁰⁴

A kivitel szempontjából a lehetőségek a 20 évvel korábbi feltételekhez képest rengeteget változtak. Ezt a magyar kormány is jól tudta. Míg Trianon előtt a fa zöme mint gömbfa – a Tiszán való tutajozás rendkívül olcsó szállítási lehetőségeit kihasználva – Magyarországra jutott, az új ál-

¹⁰¹ *Csöppius I.: Növénytermesztés Magyarországon i. m. 494.*

¹⁰² MNL OL, K 28. 104. tétel. Kárpátalja erdőgazdasága. Kassa, 1939. július 7. 1939-L-18141 iratszám. 4–5.

¹⁰³ MNL OL, K 28. 104. tétel. Kárpátalja erdőgazdasága. Kassa, 1939. július 7. 1939-L-18141 iratszám. 5.

¹⁰⁴ A lucfenyőből évente 480 000 m³, a jegenyefenyőből 69 930 m³, a tölgyből 149 310 m³, az egyéb kategóriába tartozó fafajtákból pedig további 79 380 m³-t termeltek ki a Csehszlovák időszakban (a számítások még az 1929–1931-es adatok alapján történtek).

lamhatárok megvonása után ez lényegesen módosult. A Kárpátaljáról érkező fa már csak kis része került a Tisza melletti fűrészüzemekbe feldolgozásra. Az export nagyobb része inkább a nyugati országokat célozta. A megszállás ideje alatt a Kőrösmező és Tiszaújlak közötti vasúti vonal mentén kifejlődött fűrészipar komoly előrelépés volt, hisz az odáig tutajon lejtutatott fa helyben került feldolgozásra, s mint fűrészáru mehetett tovább Európa belsejébe. A kárpátaljai területen kifejlődött fűrészipar és az anyaországi fűrésztelepek már egyfajta versenyhelyzetet is prognosztizáltak.¹⁰⁵ Ennek megoldását a tarifikálási politikával készültek helyrebillenteni.

A két világháború között még mindig olcsó szállítási módnak számító tutajon való szállítási lehetőségek miatt – a kiváló minőségű máramarosi lucfenyők magas cellulóztartalma – a környező országokat arra sarkallta, hogy saját cellulózgyáraikba innen szerezzék be az előállításához szükséges alapanyagot. Az Iparkamara Magyarország gazdasági modernizációját szem előtt tartva saját cellulózgyár felépítésére is javaslatot tett.¹⁰⁶

A csehszlovákok a térségben egyfajta rablókitermelést folytattak, mert a kitermelés zajlott ugyan, a fák visszatelepítésével viszont nem foglalkoztak.¹⁰⁷ A magyar kormány ezért már 1939 tavaszán hozzákezdett a telepítési és ápolási munkákhoz. Emellett körülbelül 70 személyzeti és üzemi épületet hoztak rendbe, és új gépekkel látták el a térség fűrészüzemeit. A fejlesztések által sok ruszin munkás jutott állandó jövedelemhez a térségben. A rahói erdőigazgatás például a helyi lakosságot olyan mértékben foglalkoztatta, hogy állandó volt a munkaerő- és fuvaroshiány.¹⁰⁸

Az állandó foglalkoztatás ellenére a kárpátaljai erdei munkások többször panaszt emeltek alacsony bérezésük miatt, de a magyar kormány nem volt hajlandó módosítani ezen. Azzal takaróztak, hogy a cseh korona beváltását a kárpátaljai területen módosították, mert a kezdeti 7:1 arányhoz képest 6:1, majd 5:1 arányra csökkentették, így szerintük a dolgozók sokkal jobb bérezésben részesültek, mint a csehszlovák vezetés idején. Az erdei munkások bére 2–5 pengő között mozgott, a fuvarosok ennél sokkal jobban kerestek, hisz napi bérük a 17 pengőt is elérhette.¹⁰⁹ A helyi lakosság sérelmezte továbbá a Latorca Rt. által előirányzott munkaszolgálatot,

¹⁰⁵ MNL OL, K 28. 104. tétel. Kárpátalja erdőgazdasága. Kassa, 1939. július 7. 1939-L-18141 iratszám. 11.

¹⁰⁶ MNL OL, K 28. 104. tétel. Kárpátalja erdőgazdasága. Kassa, 1939. július 7. 1939-L-18141 iratszám. 12.

¹⁰⁷ *Botlik J.*: *Egestas Subcarpathica* i. m. 271.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ MNL OL, K 184. Az erdei munkások panaszairól ír levelet egy helyi lakos. Bustyaháza, 1940. január 19., 1940. 4 tétel, 70671. iratszám.

amely még kisebb jövedelmet biztosított számukra (3–4 pengő).¹¹⁰

A fakitermelést általában olyan területeken szervezték meg, amelyeket könnyen meg lehetett közelíteni. A csehek a szállítóberendezéseket (pl. vízi szállítóberendezések) nem igazán tartották karban, a vízi szállítás helyett az erdei vasutak kiépítését szorgalmazták.¹¹¹ Mindkét szállítási mód alapfeltétele az volt, hogy a kitermelt famennyiséget el kellett juttatni az erdei vagy a vasúti pakolóterületekre.¹¹²

Az erdei vasutak térnyerését követően a kincstári területen összesen 453,9 km gőzüzemű erdei vasút épült. Ennek a nagy kiterjedésű vasútnak egy komolyabb hibája volt, mégpedig az, hogy két nyomtávot használt. A teljes vasúti szakaszból 424,9 km 760 mm, 29 km 600 mm nyomtávú volt.¹¹³ A Latorca Rt. területén lévő vasút is két nyomtávon működött, bár ott a 600 mm-es szakasz kevesebb, mint 7 km-t tett ki.¹¹⁴

A megélhetés szempontjából Kárpátalján fontos szerepe volt az erdei, vadon nőtt növények gyűjtésének. Az erdei gyümölcsök, a gomba és a különböző gyógynövények komolyan hozzájárultak a hegyekben élő családok élelmezéséhez. A magyar kormány azonban az erdei gyümölcsök gyűjtésének jogát gróf Andrássy Mihály földbirtokosnak adta. Kozma Miklós kormánybiztosként bírálta ezt a lépést, s azt javasolta, hogy ezt a jogot a lakosság kapja meg.¹¹⁵ Ráadásul a magyar erdőszabályok olyan szigorúak voltak, hogy csak a máramarosi területen 1943-ban több ezer erdőkihágási ügyet regisztráltak.¹¹⁶

Az említett szigorú erdőtörvények sok kellemetlenséget okoztak, hisz az erdei gyümölcsök szedésének tiltása mellett nem engedték a legeltetést és a gallygyűjtést sem.¹¹⁷

A magyar kormány megpróbált a terület állapotára odafigyelni. A tervezett cellulózzár felépítése azonban elmaradt. Az 1940-es években az ONCSA házak építésével (újra) komoly építkezési hullám vette kezdetét Magyarországon, így a korábbinál jóval nagyobb mennyiségű fára volt szükség már belső használatra is.

¹¹⁰ Brenzovics L.: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 117.

¹¹¹ Halász A.: Erdészettörténet a visszacsatolt i. m. 76.

¹¹² Uo. 136.

¹¹³ Uo. 138.

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Brenzovics L.: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 117.

¹¹⁶ Az 1943-as évi máramarosi erdészeti helyzetjelentés. Huszt, 1944. március 8. KTÁL, F. 162, op. 1, od. zb. 2056, ark. 6.

¹¹⁷ Brenzovics L.: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 118.

9.6.3. A vízerőművek

A fejlesztési tervek harmadik nagy ága a vízerő kihasználását célozta. A magyar közgondolkodásban, politikában már a 19. század második felétől jelentős helyet foglalt el az árvízvédelem, a folyószabályozás, a mocsarak lecsapolásának szükségessége. Magyarország földrajzi helyzete miatt a vízügyi stratégiai kérdés is volt.¹¹⁸

A békekötésre készülve a Teleki Pál vezette agytröszt földrajzi érvekkel is megkísérelte a lehetetlent – az ország területi egységét megőrizni. Geográfusok, szociológusok mellett a hidrológusok a vízenergia kérdését járták körbe. A Cholnoky Jenő által írt *Magyarország földrajzi egysége* című memorandum révén a magyar békeküldöttség azzal érvelt, hogy az ország minden vonatkozásban Európa, sőt talán a világ legzártabb földrajzi képződménye, vízügyi megbontása hatalmas károkat okozna.¹¹⁹ A kísérlet nem járt eredménnyel, az ország vízerő-potenciáljának jelentős részét (is) elvesztette.

A revíziós időszakot tekintve tehát az 1938-as első bécsi döntés a területgyarapodás mellett vízügyi szempontból is hatalmas jelentőséggel bírt. A dél-szlovákiai magyarlakta terület visszakerülésével a Pozsony alatti Duna-szakasz mindkét partja magyar fennhatóság alá került. De a hidrológiai kérdések valóban hathatós megoldására Kárpátalja visszaszerzése kínált igazán lehetőségeket. Kárpátalja 1939-es visszatérésével számos folyó, patak került újra az anyaországához, amivel szinte egy időben megjelentek a vízerőművekre és a víztározókra vonatkozó építési tervek is.¹²⁰ Ezek a tervek a vízerő hathatós, olcsón kitermelt energiáját célozták, de a fedezethiány és a háború elhúzódása meggátolta a törekvések komolyabb kibontakozását. Az elképzelésekre azonban mindenképp érdemes egy pillantást vetnünk.

A szakemberek elsőként a Talabor és a Nagygág összekapcsolására tettek javaslatot. A két folyó közelsége miatt mindössze egy hegyet kellett volna alagúttal átvágni, hogy a folyók esését biztosítani tudják. Az így létesült vízerőműtelep olcsó áram előállításában, illetve további ipartelepek létesítésében játszott volna kiemelkedő szerepet.¹²¹

¹¹⁸ Hajdú Zoltán: A magyarországi vízi energia hasznosításának száz éve. Magyar Tudomány 44. (1999) 8. sz. 945.

¹¹⁹ A Magyarország vízügyi egysége című fejezetet Viczián Ede írta. Hajdú Z.: A magyarországi vízi energia i. m. 949.

¹²⁰ Hajdú Zoltán – Hardi Tamás: Changes in the state territory, systemic changes, the development of ecological thinking and the issues of the utilisation of hydroelectric power in Hungary. Scientific Annals of the Danube Delta Institute. (2012) 18. vol. 271.

¹²¹ Az Óslakó, 1939. április 2. 5.

Dóry Béla már 1939-ben foglalkozott a visszatért területek vízügyével, s a természet adta csodát „fehér szén”-ként emlegette. Elemzésében megvizsgálta a Felvidék és Kárpátalja vízhozamát, az ebből fakadó energiatermelést összegezte, sőt kiszámolta a víz esésének nagyságát is. Kárpátalja vizei, mivel a Kárpátok magaslataiból indultak, sokkal nagyobb vízesést eredményeztek, így a nagy tömegű víz gyors lezúdulása jelentős energiát szabadított fel ugyan, mindamellettt komoly árvízveszélyt is prognosztizált. A problémára a vízzáró gátak építése jelentett megoldást, ami az Alföld öntözésének több évtizedes gondjait is egy csapásra felszámolta volna.¹²² A magyar kormány emiatt egy hatalmas víztározó építését irányozta elő, ti. a Tisza vízhozama nem volt erre képes, mert az öntözéshez másodpercenként 50 köbméter vízre lett volna szükség, ellenben a folyó teljes napi hozama maximum 80–100 köbmétert tett ki. A víztározó az Alföld öntözését kiszolgálta volna; az építésére vonatkozó adatok elképesztő beruházásról tanúskodtak, s a méreteit a következőképpen képzelték el: „[...] a völgyzáró gát hossza körülbelül 200 méter, alapszélessége 40 méter körül lehet, magassága pedig 70–75 méter. Csupán magassága tehát akkora, mint a Duna szintjétől a miniszterelnökség tetőszerkezete. Ilyen nagy völgyzáró gátat Európában eddig sehol sem építettek és hasonlót csak Amerikában találhatunk.”¹²³ Ennek a monstrumnak a megépítésére a Tarac völgye, a Talabor, a Nagyág, a Latorca vagy a Juta völgye¹²⁴ mutatkozott alkalmasnak.¹²⁵ Dóry Béla tanulmányában közreadta a ruszin területen lévő folyók és patakok Viczián Ede által kiszámolt vízerejét, aki összesen 165 326 lóerő kitermelésére is lehetőséget látott. A legnagyobb vízerő a Bustyaháza–Huszt közötti Tisza-szakaszon mutatkozott, illetve a Talabor, a Nagyág és a Tarac alsó szakaszán.¹²⁶

Az árvízveszély állandó problémát jelentett a térségben. 1942-ben előirányozták a szegedi csatornahálózat megerősítését. A csatorna esős időben elvezetőként, nyári időszakban pedig öntözőként funkcionált volna. Mindezek mellett megjegyezték: „A vizeket nem az Alföldön tárolják, hanem

¹²² A víz esésének számítása azért volt különösen fontos, mert a nagyobb esés miatt ugyanazon vízmennyiség sokkal nagyobb energiát engedett felszabadítani. Így a Kárpátalja hegyes vidékéről lezúduló víztömeg komoly energiátöbbletet jelentett, ellentétben egy alacsonyabb szinten csörgedező patakkaival vagy folyóival szemben. Nem mellékes tényező volt, hogy a Kárpátokban a csapadékmennyiség is különösen bő volt. *Dóry Béla: A kárpátaljai „fehér szén”*. Magyar Szemle 36. (1939) 5–8. sz. 234.

¹²³ Az Óslakó, 1939. április 9. 6.

¹²⁴ Ljuta (Лјута) patak, az Ung folyó egyik mellékveze.

¹²⁵ Európa „legnagyobb tengerszemeként” emlegették a korszakban. Az Óslakó, 1939. április 9. 6.

¹²⁶ *Dóry B.: A kárpátaljai „fehér szén”* i. m. 236.

Kárpátalján, a kevésbé értékes területen, ahol a víztömegeket energiaforrásnak fogják felhasználni és így sok szemet és tüzfát lehet majd megtakarítani. A vízszabályozással kapcsolatban az Alföld hajózhatóvá válik és Európa veteménységkértje lesz” – állt a Makói Újság egyik 1942-es cikkében.¹²⁷

A háborús viszonyok között a haditermelés fokozódása is további energetikai igényeket támasztott. Az ehhez szükséges erőforrást is a vízerőművek potenciáljának növelésével tervezte megoldani a kormány.¹²⁸

A csehszlovákok ugyan már hozzákezdtek az Ung folyó Ungvár feletti szakaszára eső vízerőtelep kiépítéséhez, a munkálatok azonban a visszacsatolások miatt abbamaradtak.¹²⁹ A vízerőműtelepek építése mellett felmerült a Tisza hajózhatóvá tétele is, ami egész Husztig megoldotta volna a szállítással kapcsolatos nehézségeket.

A folyóvölgyekben a magyar kormány a Tisza felső szakaszán 30 km hosszú új árvízvédelmi töltést építtetett, 400 km új vízvezető csatorna készült a szükséges zsilipekkel, ennek köszönhetően nagyjából 125 000 katasztrális hold mezőgazdasági területen szűnt meg az árvízveszély.¹³⁰ A korábban a csehek által elkezdett, Ung folyón épülő Ungvölgyi Vízerőtelep építését a magyar kormányzat 1942 nyarára fejezte be.¹³¹

Máramaroson hozzákezdtek egy új vízerőműtelep megépítéséhez Kállay Miklós vezetésével, de a munka rövid időn belül leállt.¹³² A fent említett Talabor–Nagyág vízerőmű befejezését sem sikerült kivitelezni a háború végéig. A vízerőmű utolsó szakaszát a magyar kormány elgondolásait követve végül a szovjet megszállás idején fejezték be.¹³³ Az árszabályozás terén viszont látható nyoma volt az intézkedéseknek, hisz sikerült az árvízveszélyt több mint 100 000 kh területen megszüntetni. Továbbá komoly előrelépés történt a kárpátaljai terület mocsarainak lecsapolása terén, ami a malária hathatós felszámolásával járt együtt. Lényegében ezzel be is fejeződött a vízerő kihasználására tett kísérlet a visszatért felvidéki és kárpátaljai területeken. A nagyszabású beruházásokból, mint láthatjuk, nagyon kevés dolgot sikerült véghezvinni, amihez a tőkehiány mellett a háború elhúzódása is jelentősen hozzájárult.

¹²⁷ Makói Újság, 1942. május 5. 2.

¹²⁸ Hajdú Z. – Hardi T.: Changes in the state territory i. m. 271.

¹²⁹ Dóry B.: A kárpátaljai „fehér szén” i. m. 237.

¹³⁰ Botlik J.: Egestas Subcarpathica i. m. 269.

¹³¹ Uo.

¹³² Brenzovics L.: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 112.

¹³³ Botlik J.: Egestas Subcarpathica i. m. 270.

9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések

Kárpátalja lakossága az életszínvonal emelkedését remélte és várta a Magyarországhoz történő visszacsatolástól. Mivel a magyar propaganda folyamatosan Kárpátalja és az Alföld egymásrautaltságát hirdette, jogosnak tűnt ez az illúzió.¹³⁴

A visszacsatolásokat követően a csehszlovákok kivonulásukkor nagymértékű rekvirálásokat hajtottak végre. Az üzemek leállítása, illetve leszerelése miatt a felvidéki és a kárpátaljai területen a korábbi mérsékelt ipar is teljesen megbénult. A visszatért területek gazdasága romokban hevert. A visszatérést követő első hónapokban főként a lakosság élelmezéséről kellett gondoskodni. Hamar kiderült, hogy a kenyérkérdés mellett a megélhetés és a munkaalkalmak biztosítása is komoly nehézségek elé állítja a magyar kormányt. A kezdeti ínségmunkákat lassan felváltotta a mezőgazdasági robot. A magyar kormány tervei között ugyan szerepelt számos gyár, üzem felépítése, az anyagi bázis hiánya miatt ez lassan haladt, megvalósulásukból a második világháború végéig minimális eredményt sikerült elérni. A nagy kapkodások közepette felmerült egy második rutén akció bevezetésének a terve is, amely végül olyan szervezeten, mint a 19. század végén, nem indult el ugyan, de számos intézkedés követte az Egán Ede által korábban alkalmazott irányvonal(ak)at.

Kárpátalján a gyors szociális intézkedéseket követően (élelmezés, ínségmunka-programok, alföldi munkaközvetítés) hivatalos mederbe terelték a mezőgazdasági munkák megszervezését. Ennek az egyik legsokoldalúbb szerve a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara lett, amely 1940. december 14-én jött létre.

A Kamara nagy lelkesedéssel kezdett munkához, első beszámolójához felhasználta a csehszlovák statisztikai adatok részletes kivonatait, és komoly feltáró munkát követően irányozta elő későbbi saját célkitűzéseit.¹³⁵ A Kamara kitért Kárpátalja földrajzi sajátosságaira,¹³⁶ emellett megvizsgálta a földek arányát és állapotát is. A magas lakosságszám miatt a legfontosabb intézkedésként azt határozták meg, hogy minden talpalatnyi földet művelés alá kell vonni. Kárpátalján az uralkodó művelési ág (53,8%) az erdészet volt. A szántók aránya viszont nagyon csekély terü-

¹³⁴ *Brenzovics L.*: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 112.

¹³⁵ Jelentés a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara működéséről 1940. december 14. – 1941. május 9. között. Ungvár, 1941. május 9. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 1.

¹³⁶ Kárpátalja területe 12 061 km² volt, népessége 670 000 lakost számlált. A visszatéréskor Kárpátalja községeinek száma 448 volt, amely 1943-ra 511-re duzzad (a további visszacsatolások révén).

letet tett ki, s azok minősége is kifejezetten gyengének bizonyult. A csehszlovák vezetés elhanyagolta a peremvidéken elterülő földeket, így a magyar kormányra hatalmas munka várt.

A visszacsatolás következtében Magyarország nem egy ipari tevékenységet folytató területet kapott, hanem épp azt a mezőgazdaságra támaszkodó térséget, amely a csehszlovák belső ipari régiók éléskamrájának számított. A Magyarországon tapasztalható mezőgazdasági krízis tovább mélyült miután egy újabb, hasonló adottságokkal rendelkező agrárterület kapcsolódott be a gazdasági vérkörbe, s mindez lényegében egy még nagyobb termésfölösleget eredményezett. A Felvidéken megtermelt búza felét szinte képtelenség volt eladni. Az egyéb mezőgazdasági cikkek, melyekkel a Felvidék operálhatott volna, mint a fűszerpaprika, a cukorrépa vagy a dohány, Magyarországon állami korlátozás vagy magas jövedéki adó alá esett.¹³⁷

A húsz éve csehszlovák intézkedésekhez szokott lakosság a kezdeti örömet követően sok akadállyal találta szembe magát. Az első sokkhatás akkor érte, amikor a cseh koronát magyar pengőre váltotta. Az átváltás 7:1 arányban történt, így a visszakerült területek lakossága a megtakarított pénzéért szinte semmit nem kapott. Ezt a mezőgazdasági dolgozók és a fix bérből élők sínylették meg a leginkább. A bajt tetézte az ipari cikkek magas ára, illetve a munkanélküliség, amely a berendezkedési időszakot jellemezte. Emellett Magyarország szociális téren is jóval fejletlenebb volt, mint csehszlovák szomszédja, így a járadékok, úgymint a munkanélküli segély hiánya komoly elégedetlenséget szült a visszatért lakosság körében. A megélhetési nehézségek pedig azonnal jelentkeztek. Bár a magyar kormány a visszacsatolt területen a napszámberéket az anyaországínál magasabb értékben állapította meg, ez még mindig nagyságrendekkel elmaradt a csehszlovákiai munkanélküli-segély összegétől.¹³⁸ A szükség- és ínségmunkák pedig számos esetben alantas munkakörbe kényszerítették a visszatért területek lakóit.

Kárpátalja (re)integrációja még a felvidékinél is sokkal nagyobb anyagi ráfordítással járt. A ruszin területen élők életszínvonala messze alacsonyabb volt, mint a magyarok lakta felvidékieké.

¹³⁷ *Tilkovszky L.*: Revízió és nemzetiségpolitika i. m. 38–40.

¹³⁸ *Vö. Hámori Péter*: Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására. *A Magyar a Magyarért Mozgalom története (1938–1940). Századok* 135. (2001) 3. sz. 569–625.; *Hámori Péter*: „Produktív szociálpolitika” a visszacsatolt északi és keleti területeken I. rész. *Magyar Szemle* XV. (2006) 1–2. sz. [n. o.]; *Hámori Péter*: A magyar kormány szociálpolitikája a visszacsatolt Felvidéken és Észak-Erdélyben. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbség történetében*. Szerk. Bárdi Nándor – Simon Attila. Somorja 2006. 167–188.

4. kép *Rutén asszonyok Alsóverecke környékén*

Forrás: képszám: 146206, www.fortepan.hu, letöltés 2021. júl. 23.

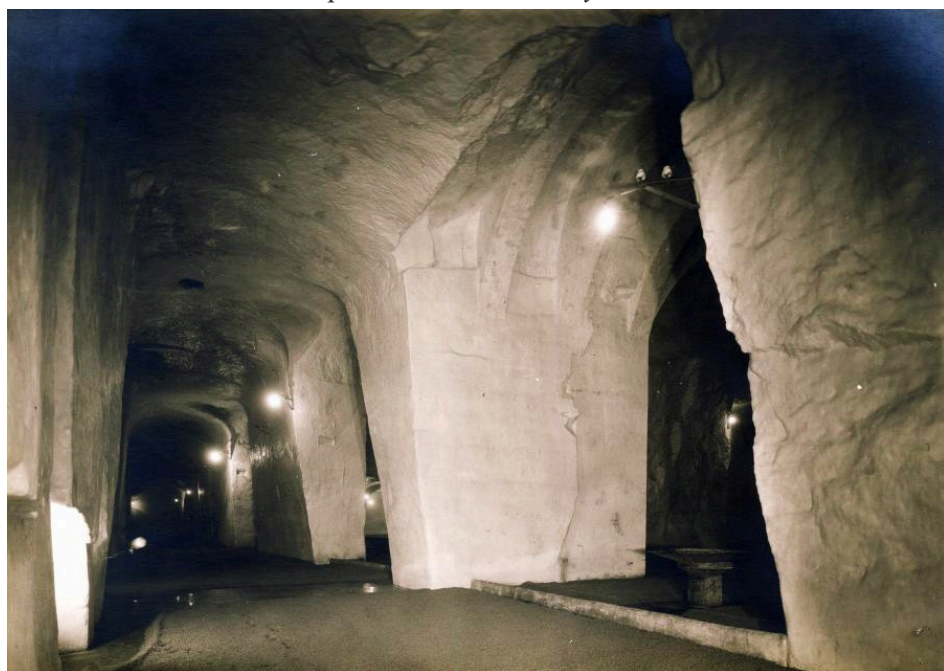
Kárpátalján főként az állattenyésztés és kisebb mértékben a mezőgazdaság dominált. Az elhanyagolt, sok helyen gyenge minőségű talaj sem kedvezett a mezőgazdasági termelésnek. Rengeteg haszonállatot, vetőmagot osztottak ki a lakosság körében olcsó kölcsönök formájában, az intézkedések a kívánt eredményt mégsem hozták meg. Az alföldi aratómunkákkal sem volt elégedett a lakosság, a munkáért járó fizetséget a legtöbb esetben kevesellték. Az exportlehetőségek beszűkülése révén a dohánytermesztés és gyümölcstermelés visszafejlődött.¹³⁹

A szénbányák közül csak a salgótarjáni szénmedence került vissza.¹⁴⁰ Aknaszlatina sója, Bilke vasérc és Szolyva savanyúvize kivételével a Ruténföld ásványi kincsekben lényegében szegény volt, jelentősége inkább erdőterületeiben és vízerőiben mutatkozott, így az Alföldnek főként kiegészítő területként szolgált.¹⁴¹

¹³⁹ *Brenzovics L.*: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 113.

¹⁴⁰ *Demeter Gábor – Radics Zsolt*: Dél-Felvidék reintegrációjának gazdaság- és társadalomföldrajzi vonatkozásai. *Limes – Tudományos Szemle* 74. (2007) 2. sz. 69.

¹⁴¹ *Bulla Béla*: A Ruténföld. *Magyar Szemle* 35. (1939) 1–4. sz. 300–302.

5. kép *Aknaszlatinai sóbánya, 1939*

Forrás: képszám: 118751, www.fortepan.hu, letöltés 2021. júl. 23.

A csehszlovák földreform revíziója tervbe volt ugyan véve, de végrehajtására nem került sor. Nem osztották fel a Latorca Rt. és a Schönborn uradalom földjeit sem. Nem telepítették vissza a csehszlovákok által a színmagyar területek etnikai megbontása céljából Kárpátalján létrehozott telepes falvak lakóit sem.¹⁴²

Ahhoz, hogy a lakosságot el tudják látni élelemmel, meg kellett vizsgálni a területen termelt növények arányát is. Az már korábban kiderült, hogy a helyi ruszin lakosság főként burgonyatermeléssel foglalkozott, s a szemes termények közül a búzát, a rozst, az árpát és a zabot vetette, a kukorica viszont nem mindig ért be a helyi, változó éghajlati viszonyok miatt. A legnagyobb különbségeket Kárpátalja és a trianoni Magyarország termésátlagaiban a kukoricánál figyelhetjük meg elsősorban.

A termelhető növények vizsgálatát az állatállomány elemzése követte. Kárpátalja sík vidékének állatállománya nagyjából megegyezett a Felvidéken honos állatokkal, míg a hegyvidéki területek némi eltérést mutatnak a terep és az éghajlat eltérő adottságai miatt.

¹⁴² *Brenzovics L.*: Nemzetiségi politika a visszacsatolt i. m. 113–114.

4. táblázat *Kimutatás az állatállomány arányairól a trianoni Magyarországon és Kárpátalján*

		1000 lakosra számolva/db	
		Kárpátalján	A trianoni Magyarországon
szarvasmarha	176,685 db	319,8	214,7
ló	31,464 db	56,9	99,1
juh	96,068 db	98,1	522,9
kecske	27,250 db	173,9	162,2

Szerkesztette: Szőlősi Nóra. Forrás: KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 2–3.

Az állatállomány tekintetében pedig az 1935-ös adatokat vették alapul.¹⁴³

A legnagyobb eltérés a szarvasmarha és a juhállomány között mutatkozott. Kárpátalján a szarvasmarha aránya egyharmaddal megelőzte a trianoni Magyarország adatait, míg a juhállomány tekintetében jóval az anyaországi értékek alatt maradt. A szarvasmarhák fajta szerinti megoszlására általában a borzderes és a magyar tarka volt a jellemző, főként a borzderes javára.¹⁴⁴ A kárpátaljai szarvasmarha húsának és tejének minősége viszont a legelők rossz állapota és a rétek alacsony hozama miatt közismerten gyenge volt. Főként ezért a kárpátaljai kormánybiztos lehetővé tette, hogy a tenyésztésre alkalmatlan marhákat a Kárpátaljai Állattenyésztők Értékesítő Szövetkezete felvásárolja,¹⁴⁵ a Hangya pedig lépéseket tett annak érdekében, hogy az ungvári húskonzervgyár további 25–30 marha feldolgozását tegye lehetővé naponta.¹⁴⁶

Az állategészségügy kérdése is megoldásra várt. A sertéspestis, sertésorbánc, májmétely, veszettség stb. előfordulása 1943-ra valamicskét javult, főként a védőoltások és a megfelelő ellátás miatt. Ami viszont 1941 után gondot okozott, az az állatorvosok nagyfokú hiánya volt, hisz a leg többeknek a frontszolgálat miatt el kellett hagyniuk lakóhelyüket.¹⁴⁷

¹⁴³ Jelentés a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara működéséről 1940. december 14. – 1941. május 9. között. Ungvár, 1941. május 9. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 2.

¹⁴⁴ MNL OL, K 184. Mezőgazdaság helyzete. Budapest, 1940. szeptember 13., 183.004. iratszám.

¹⁴⁵ Jelentés a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara működéséről 1940. december 14. – 1941. május 9. között. Ungvár, 1941. május 9. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 3. Így a szövetkezet megvásárolt 3 307 (melyekből útközben elpusztult 285 db) csontoznivaló marhát, 2 157 vágómarhát, 989 export marhát mintegy 3 000 000 pengő értékben.

¹⁴⁶ Jelentés a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara működéséről 1940. december 14. – 1941. május 9. között. Ungvár, 1941. május 9. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 3.

¹⁴⁷ Állategészségügy. Ungvár, 1943. április 27. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 27, 1–2.

Az állatállomány fejlesztése érdekében a Kamara a hegyi éghajlat-hoz szokott, ún. hucul lovak tenyésztését ajánlotta az illetékeseknek. A ruszin nép rossz táplálkozási szokásait és az ebből keletkezett betegségeket pedig a sertéshiányra vezették vissza, így előirányozták a tenyésztésük fellendítését. A juhállomány csökkenését, ahogy ez Magyarországra is jellemző volt, a tengerentúli államok alacsony gyapjúáráival magyarázták. A kecskék esetében viszont azok teljes kiirtására tettek javaslatot.¹⁴⁸

A Kamara megalakulásától kezdve vetőmagakciót, gazdasági tanfolyamot és silóakciót¹⁴⁹ hirdetett.¹⁵⁰ Az olajos magvak¹⁵¹ termelésére ezt követően sokkal nagyobb hangsúlyt fektettek.¹⁵² Bródy András a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara 1943. május 26-i tavaszi közgyűlésén tartott beszédében bár megköszönte a Kamara munkáját, de éles kritikát fogalmazott meg a működésével kapcsolatban. Elsőként az erdőkincstár azon intézkedéseit bírálta, amelyek keretében felemelték a legelőbért marhánként 8 pengővel legelőjavítás címén, de azt senki nem ellenőrizte, hogy ez valóban megtörtént-e. Szóvá tette a szénarekvirálásokat, amelyeket a háborúval magyaráztak ugyan, viszont a hegyvidéki gazdák jószágai emiatt élelem nélkül maradtak, így sok esetben a fiatalok családtagok legeltették összevissza a jószágot, hogy az „meg ne dögöljön éhen” – fogalmazott Bródy.¹⁵³ A talajjavítás kapcsán pedig panasszal élt arra nézve, hogy a talajjavítási munkálatok csúsztak, mivel az illetékesek a parasztoktól várták, hogy azok maguk vizsgálják a földet, miközben ez a hatóságok dolga lett volna. Továbbá megjegyezte a marharekvirálásokat is, amelyeket igazságtalannak ítélt.¹⁵⁴

Az 1943-as évben komoly baromfivész tizedelte a szárnyasokat, illetve orbánc a sertéseket, más betegség szerencsére nem ütötte fel a fejét a térségben. Az Ilosvai járásban ezzel szemben komoly pestisjárvány pusztította a jószágokat.¹⁵⁵

A Kamara javaslatot tett a legelőjavítással kapcsolatban, illetve a pásztorkérdés megoldására, utóbbi a Kárpátokban az egyik legfontosabb

¹⁴⁸ Főként azért, mert elköboroltak, s így az úrbéri erdőkben nagy károkat okoztak.

¹⁴⁹ Ez az akció főként a földek trágyázása miatt volt fontos.

¹⁵⁰ Jelentés a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara működéséről 1940. december 14. – 1941. május 9. között. Ungvár, 1941. május 9. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 6, ark. 5–8.

¹⁵¹ A háborús időszakban a zsiradék hiányát próbálták ezzel pótolni.

¹⁵² 1941-ben már 300 kh területen indult meg az olajos magvak termelése.

¹⁵³ A Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara tavaszi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1943. május 26. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 29, ark. 9.

¹⁵⁴ A Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara tavaszi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1943. május 26. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 29, ark. 10.

¹⁵⁵ Az Ilosvai Járási Gazdasági Egyesület működési területének 1943. évi jelentése annak mezőgazdasági helyzetéről. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 3, ark. 45.

megélhetési forrást jelentette.¹⁵⁶ 1943-ban a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara adatai alapján az 511 kárpátaljai község közül csak 117-ben volt pásztor. A pásztortanfolyamot végzett 222 pásztorból mindössze 10 volt alkalmazásban,¹⁵⁷ tehát az intézkedés a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be.

A területen komoly hagyománya volt a kender és a len termesztésének, így az 1942-es évhez képest a következő évben már 25%-kal többet vetettek belőlük.¹⁵⁸

A magyar kormány igyekezett beváltani ígéreteit, így több mezőgazdasági és ipari üzemet létesített. Kárpátalján a legfejlettebb a fűrészüzem volt, melyet a malom- és a kőfejtőipar követett. Az igyekezetük ellenére ezek az üzemek továbbra is kevésnek bizonyultak, ugyanis nem tudtak elég munkát adni a lakosság számára.

A távlati tervek a fűrészipar további fejlődési vonalát célozták. Mivel Kárpátalja bővelkedett fenyőben és bükkben, illetve tölgy- és keményfarönk is nagy mennyiségben volt megtalálható, felmerült annak a lehetősége, hogy ezt ne úsztassák le a Tiszán, hanem gazdaságosabban, helyben dolgozzák fel mint bútor, láda, hordó, játék stb. A malomipar túlméretezett jellegét főként az olcsó hajtóerőként szolgáló vízerő segítette. A nagyszabású kőfejtés jobbára az útépitést szolgálta. Terv született arról, hogy a Tiszántúl öntözését elősegítené és megkönnyítené a Tiszába ömlő Visó patak medrében építendő víztároló medence.¹⁵⁹

A (re)integráció számos nehézségbe ütközött. A mezőgazdasági munkák kevés jövedelemmel jártak, az ipar pedig alacsony számú dolgozót tudott foglalkoztatni. A háziipar Kárpátalján közkedvelt pénzkereseti lehetőség volt, míg a Felvidéken leginkább fanyalgást váltott ki.¹⁶⁰

Az átszatolt Felvidéken a cukorrépa mellett a dohánytermesztésnek is nagy jelentősége volt. A csehszlovák kormány a magas dohányjövedék ellenére komoly árat fizetett a termelőknek, amely a gazdák számára a téli hónapok megélhetését biztosította, Magyarországon viszont a jövedéki adó levonását követően mindössze a korábbi ár tizedében reményked-

¹⁵⁶ A Munkácsvidéki Járási Gazdasági Egyesület Munkács 1943. évi jelentése. Munkács 1943. január 15. (Az év elírás lehet, vélhetően 1944 a helyes). KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 3, ark. 34.

¹⁵⁷ A Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara tavaszi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Ungvár, 1943. május 26. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 29, ark. 7.

¹⁵⁸ Az Ilosvai Járási Gazdasági Egyesület működési területének 1943. évi jelentése annak mezőgazdasági helyzetéről. Ilosva, 1943. december 31. KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 3, ark. 47–48.

¹⁵⁹ Kárpátalja mezőgazdasági és egyéb ipari üzemei. 1943 [h.n.n.] [h.sz.n.] KTÁL, F. 1177, op. 1, od. zb. 32, ark. 2.

¹⁶⁰ *Hámori P.*: Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek i. m. 615–616.

hettek, amely vajmi kevés volt a megélhetés szempontjából.¹⁶¹ Kiemelkedő ágazat volt továbbá a fűszerpaprika. A magyar kormány azonban ennek termesztését még a két világháború között Szeged és Kalocsa környékére korlátozta.¹⁶² A felvidéki gazdák a búzatermelés nehézségei miatt azonnal csökkentették vetésterületeiket. Azt tervezték, hogy a búza helyett inkább cukorrépával foglalkoznak majd, ám a Magyarországon működő ún. cukorkartellek megakadályozták őket ebben.¹⁶³

Az 1939–1944 közötti háborús időszak lényegében megfosztotta a lakosságot és a régiót annak lehetőségétől, hogy a magyar kormány jelentős fejlesztéseket vigyen véghez a területen. Ugyan számtalan terv és elgondolás született például vízerőművek, turisztikai létesítmények, cellulózgyár építésére vonatkozóan, amelyeket a magyar vezetés mindenképp szeretett volna véghezvinni, ám a háború szinte mindent elsöpört. 1944-et követően Magyarországnak lényegében ismét a trianoni határok mögött kellett berendezkednie, s Kárpátalja újra más fennhatóság alá került, immár szovjet terület lett.

¹⁶¹ *Tilkovszky L.*: Revízió és nemzetiségpolitika i. m. 42–43.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ A magyarországi magas cukorárak fenntartása érdekében korlátozták a cukorrépa vetésterületét, s bizonyos mennyiség beszolgáltatására korlátozták a gazdákat. Így a magyar kormány szociálpolitikai intézkedése keretében a zöldkereszt által kiosztotta őket a gyerekeknek és a szoptatós anyáknak. A termelés korlátozására vonatkozó rendelkezést a háború kitörése után megszüntették. Uo. 41.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelkipásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolválta 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolválta 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilakosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергазі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.